

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ БУТТЯ ЦЕРКВИ У СВІТЛІ ЕКЛЕЗИОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ

протоіерей
Леонтій НИКИТЕНКО

Питання організації церковного устрою давно озвучені і, здається, перебувають у певному законсервованому вигляді. Якщо не вдаватись у тонкощі, то можна виділити три напрямки у поглядах на церковний устрій і організацію церковного життя. Західне католицьке богослів'я стоїть непохитно на засадах організації чіткої структури за зразком світської держави на чолі з папською монархією. Протестантська еклезиологія – дуже розмаїта, але характерним для неї є розмите уявлення про кордони церковної структури і вільне ставлення до спадковості ієрархії, що несе в собі загрозу збереження в чистоті християнського вчення. Православне вчення про Церкву формувалось із перших століть у працях древніх церковних письменників і вчителів Церкви. На сьогодні воно чітко сформульоване у сфері організації церковної структури, проте організація церковного життя, особливо у сфері співіснування окремих помісних одиниць, викликає багато запитань. Суперечки про першість у православному середовищі ускладнюють життя багатьом православним на рівні цілих народів, залишаючи невирішеними питання

Стаття торкається основних принципів організації та існування Церкви в канонічному аспекті її буття. Висвітлюється проблема розділення в Церкві та проводиться аналіз корінних причин цього явища.

Ключові слова: Бог, Церква, еклесія, еклезиологія, розділення, канони, автокефалія.

archpriest Leonty NIKITENKO

*SIGNIFICANT PRINCIPLES OF
EXISTENCE OF CHURCH IN
THE LIGHT ECCLESIOLOGICAL
PROBLEMS*

The article concerns the basic principles of the organization and existence of the Church in its canonical aspect of life. The author provides insight into the problem of the separation of the Church as well as the root causes of this phenomenon.

Key words: God, ecclesiology, separation, canons, autocephaly.

визнання автокефалії, адміністративного підпорядкування, які виникли з огляду на історичні та геополітичні зміни у світі. Ми не будемо торкатися поглядів на церковний устрій і організацію життя Церкви католицького і протестантського богослів'я, залишаючись на православних засадах. Метою статті є висвітлення проблематики в організації церковного життя у православному середовищі. Дотримання основних принципів співжиття, закладених Христом і заповіданих своїм послідовникам, є ключем до вирішення багатьох проблем сучасного Православ'я.

Озвучена проблематика порушувалась у працях древніх отців і вчителів Церкви, особливо в період становлення церковної ієрархії та розмежування адміністративних кордонів помісних одиниць. У сучасну епоху заслуговують уваги праці українського богослова і каноніста професора Олександра Лотоцького, який проводив дослідження у царині автокефального буття Церкви.

Еклезіологія є сформованим розділом богословської науки і в теоретичній базі містить практично всі відповіді на запити у вирішенні проблем у цій сфері. Проте факт існування проблем в цій царині спонукає звертатися до відповідної тематики. Найбільша і найдавніша з проблем – проблема розділення в Церкві – набула своєї гостроти в перші десятиліття існування Церкви та не втрачає її і донині. Подоланню цієї проблеми було присвячено багато уваги та зусиль, починаючи від апостола Павла в його посланнях, зокрема до коринфян, та безлічі праць богословів різних епох, включаючи сьогодення. У принципі саме проблема розділення і спонукала появу такого розділу в богослів'ї, як еклезіологія. Богослови різних епох з різних сторін досліджували і досліджують феномен Церкви Христової, та шукають шляхи до подолання проблеми розділення.

Для подолання розділення необхідними факторами є найперше добра воля до єдності та усвідомлення основних принципів, за якими повинна існувати Церква. Для того, щоб визначити ці принципи, слід звернутися до деяких аспектів еклезіології. Ми не будемо торкатися містичного аспекту еклезіології, звернемо увагу на канонічний аспект у порівнянні Церкви і Держави як інституцій, в суті їхніх внутрішніх стосунків.

Як центральний термін для визначення форми існування Церкви апостол Павло вживає поняття еклесії (ἐκκλησία) – форми правління демократичної держави, наближеної до ідеалу, коли кожен із членів громади брав участь у вирішенні життєво важливих питань. Це поняття не було новим для самого апостола, оскільки, за свідченням Євангелія (Мф. 16: 18,

18: 17), сам Христос називає засновану Ним інституцію Церквою (ἐκκλησία). Існує багато образів, які покликані дати відчуття того, чим по суті є Церква: від містичного образу Тіла Христового того самого апостола Павла – до образу Корабля, який долає хвилі моря житейського, використовуюваного в ранній патристичній літературі [1, с. 4–54]. Проте саме образ Церкви як еклесії знайшов найбільший відгук у богослів'ї як вираження суті форми цієї незвичної установи.

Церква для роду людського стала чимось новим, до цього незаниманим. Євангеліє свідчить про неготовність учнів сприйняти новий принцип стосунків, який полягав у любові. Внутрішні стосунки вони будували за проекцією стосунків такої інституції, як держава. Учні чекали швидше переформатування існуючого ладу з відповідними преференціями для себе, аніж прийняття чогось нового по суті. Постійні запитання про відбудову царства для Ізраїлю, суперечки про першість (Мк. 9: 34), навіть корупційна складова (Іуда Іскаріот) у їхньому середовищі свідчать про це. Суттю цих стосунків, до певного моменту, був принцип сили, домінування, за яким існує держава, і це проявлялось у прагненні до примату. *Омовінням ніг учням Христос демонструє основний принцип співіснування в Церкві: принцип жертвовного, смиренного служіння один одному, незалежно від авторитету і об'єму влади.* «Отже, якщо Я, Господь і Учитель, умив вам ноги, то і ви повинні вмивати ноги один одному. Бо Я дав вам приклад, щоб і ви робили так само, як Я зробив вам» (Ін. 13: 13–14). На фоні загальної для всіх членів Церкви заповіді взаємної любові Христос застерігає обраних, провідників Церкви від проекції стосунків, характерних для держави, на стосунки у Церкві. «Ісус же, підізвавши їх, сказав: ви знаєте, що князі народів панують над ними, і вельможі володіють ними. Не так буде у вас: але хто хоче між вами бути більшим, нехай буде вам слугою. І хто хоче між вами бути першим, нехай буде вам рабом. Так само Син Людський не для того прийшов, щоб Йому служили, а щоб послужити і віддати душу Свою на спасіння багатьох» (Мф. 20: 25–28, порів.: Мк. 10: 42–45; Лк. 22: 24–26).

Саме проекція стосунків, притаманних державі, яка виражена у прагненні панувати і помножена на імперські амбіції, є ключовим фактором проблеми розділення у Церкві. Людина через власну слабкість не бажає вчитись жити по-новому, а використовує установлені, некращі штампи стосунків у Церкві, що є причиною основних церковних проблем.

Слід пам'ятати, що Христос закликає Своїх учнів до єдності «Я вже не в світі, та вони в світі, а Я до Тебе йду. Отче Святий!

Збережи їх в ім'я Твоє, тих, кого Ти дав Мені, щоб вони були єдине, як і Ми» (Ін. 17: 11). Проте питання єдності не всіма сприймається однозначно. Часто воно вбачається у простому чіткому адміністративному підпорядкуванні тому чи іншому центру, при цьому відбувається нехтування принципу помісного автокефального буття.

Православна Церква не має регламентованих канонів, які б чітко визначали правила проголошення будь-якою Помісною Церквою своєї автокефалії. Над цим розмірковували богослови і каноністи на всеправославних зустрічах і нарадах, але єдності в цих питаннях так і не знайшли. Проте існують прості принципи, основи, за якими кожна Церква має право на автокефалію.

Питання автокефалії та проблеми, пов'язані з нею, не нові у Християнській Церкві. Автокефальність – це єдина форма існування Церкви Христової з моменту її заснування. Іншої форми не було. Звичайно, на зорі християнської доби питання церковної автокефалії майже не існувало. Воно почало загострюватися згодом, коли Церкви почали кількісно і територіально зростати. Склалася церковна структура. Церква-парикія апостольського періоду поступово перетворювалася на спільноту церковних громад (у нашому розумінні цього слова – парафій). Почали виникати церковні єпархії, діоцези. Розпочався юрисдикційний розподіл парафій і єпархій. Але критерієм розбудови Церкви була і залишалася свобода Христова [2, с. 50–51].

Церковна структура, розвиваючись, набувала різних форм, та принцип автокефалії ніколи не нехтувався. Хоч би як називалась структурно завершена церковна одиниця – митрополія, архієпископія чи патріархат, – це була Помісна, самоочолювана Церква. Усі справи, які торкалися цієї Церкви, вирішувались за спільною згодою всіх єпископів церковної області та затверджувались предстоятелем [3, с. 3].

Як виникнення, так і розбудова Церкви здійснювалася на засадах автокефалії. Усякі зазіхання на церковну незалежність відкидалися. Про це свідчать церковні канони. Одним із перших таких канонів є 34-е Апостольське правило. Воно фіксує право кожного народу на незалежність своєї церковної адміністрації: *«Єпископам всякого народу належить знати першого серед них і визнавати його як главу, та нічого, що перевищує їх владу, не чинити без погодження з ним... Але і перший нічого нехай не чинить без погодження з усіма»* [4, с. 17].

У церковних канолах особлива увага зверталася на чіткість границь між Церквами. У 5-му правилі I Вселенського Собору чіткі

межі між церковними областями визнаються як стародавні звичаї, які це правило закликає зберігати. Канонічна діяльність предстоятеля не повинна виходити за межі цієї області [5, с. 33–34].

Важливим моментом визначення незалежної Помісної Церкви є національно-територіальний поділ. З давніх-давен столиці областей, регіонів, держав ставали і центрами незалежних Помісних Церков. Це стало освяченою традицією Церкви і затверджено цілою низкою канонів: 6-м правилом I Вселенського Собору, 2-м та 3-м правилом II Вселенського Собору, 17-м та 28-м правилом IV Вселенського Собору та ін. Крім того, вищенаведені правила демонструють нам можливість набуття автокефалії.

Початок вирішення проблеми полягає у глибинному вивченні її суті, тому незаангажовані дослідження у цій сфері є життєво важливими для Церкви. Не апологетичні волюнтаризми із закритими вухами, коли не чути голосу опонентів, а конструктивний підхід до проблеми, а головне – у душі Христової любові, відкриває можливість вирішення проблеми. Існує багато суто конфесійних праць апологетичного плану, які спрямовані на захист тієї чи іншої конфесії як найбільш правильної, проте невирішеність проблеми розділення повинна спонукати богословів до пошуку спільних шляхів вирішення проблеми, до визначення чітких меж, за які неможливо переступати в цьому процесі, та відкинення другорядних, неважливих питань, які є причиною протистояння. Звичайно, питання чистоти віри є основним і таким, що не терпить компромісу. Догматична віронавчальна база Церкви Христової чітко сформульована і сформована в епоху Вселенських соборів, і у християнському світі догматична складова віровчення не є суттєвою причиною розділення. Суттєвою причиною розділення є питання адміністративного підпорядкування, породженого прагненням до примату представників тих чи інших Помісних Церков. Саме це нестримне прагнення до абсолютної влади часто вуалюється канонічними або навіть догматичними псевдоперешкодами до єдності.

1. Ранние Отцы Церкви. Антология. – Брюссель, 1998.
2. Даниїл, еп. Канонічні засади автокефалії Української Православної Церкви // Український церковно-визвольний рух і утворення Української Автокефальної Православної Церкви. Матеріали наукової конференції / Ред. А. Зінченко. – К., 1997.
3. Лотоцький О., проф. Автокефалія : В 2-х томах. – Т. 1. – К., 1999.
4. Книга Правил Святых Апостол, семи соборов Вселенских и Поместных, и святых отец. – Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 1992.
5. Там само.